

UOT:821.512.161

Rəna İskəndərli

AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
Bakı ş. İstiqlaliyyət küç., 26
e-mail: renaiskenderli@gmail.com

ŞƏMSƏDDİN SAMİNİN “QAMUSÜL – ELAM” LÜĞƏTİNDƏKİ AZƏRBAYCANLI ALİMLƏR HAQQINDA MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Xülasə. Türkiyənin mədəni-ədəbi həyatında ən çox dilçi-leksikoqraf kimi şöhrət qazanmış Alban əsilli Şəmsəddin Saminin (1857-1904) qısa ömrünə sığdırdığı böyük əsərlərdən biri altı cildlik “Qamusül-elam” lüğətidir (1889-1898). Tarix, coğrafiya, özəl adları əhatə edən bu lüğət Türkiyədə ilk ensiklopediya olaraq böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, XIX əsrin sonları Türkiyədə bibliografik nəşrlərin azlığı şəraitində yazılan bu altı cildlik lüğət çox böyük önəm daşımışdır. Əsər zəngin və mürəkkəb sistemli mənbə kimi ədəbiyyatşünas alimlərin, tədqiqatçıların, eləcə də sırası oxucuların istifadəsinə vermişdir.

Lüğət əlifba sırası ilə tərtib olunmuş və bu da axtarışı asanlaşdıraraq sorğuların daha tez, səmərəli, hərtərəfli öyrənilməsinə şərait yaratmışdır. Altı cilddən ibarət olan ensiklopediyanın ümumi həcmi 4830 səhifədir. I cildə, əsərdən əvvəl, ən-ənəvi qaydada müəllif tərəfindən əsərə yazılan “İfadeyə-Məram” və “İxtarat” adlı qeydlər bölümü əks olunub.

Açar sözlər: Sami, alim, lüğət, orta əsr, ədəbiyyat.

Giriş. Qamusül-elam. I cildin titul vərəqində, türk dilində, ərəb qrafikası ilə, iri hərflərlə kitabın adı qeyd olunandan sonra qısa və lakonik şəkildə əsəri əhatə edən mövzular qeyd olunub. Dillərimizin oxşar cəhətləri çox olduğuna görə həmin cümlələri orijinal şəkildə təqdim edək: “Qamusül-elam” tarix və coğrafiya lüğətini və təbiri esahla kaffe-i esma-i xassayi cəmidir.” (Yəni, “Qamusül-elam” tarix, coğrafiya və xüsusi əhəmiyyəti olan adları özündə cəm edən bir mənbədir.) Daha sonra mötərizədə narın xətlə əsərə geniş açıqlama verilmişdir: “Tarixə mütəallik: Kəffe-i əqvam və üməmul-ənbiya, xüləfa, səhabe, tabiin, rical-i hədis, müluk, ümera, vüzera, hukkam, hukema, üləma, fūqaha, evliya, meşayih, üdeba, şuara, atıbbə, müarrixin, seyyahin, eshab-ı hüner, eşhas-ı mevhumə-i esatir, vel-hasil şark ve ğarba ve ezmine-i kadime ve cedideye aid kaffe-i meşahirin isimlerini, ve asar ve te`lifatinin ta`rifini; coğrafiyaya mütəallik: küre-i arzın münkasim bulunduğu kıtaat ve memalik ve düvelin, denizler, boğazlar, adalar, dağlar, nehirler, göller ile ovaların, gerek eski ve gerek yeni kasabalarla büyüyücek kariyelerin isimlerini, mevkilerini, tul ve arzlarını, ahval-i tarihiyye ve tabiiyelerini, ahaliyelerinin mikdarını, başlıca mahsulat ve ihracatlarını vel-hasil tafsilat-ı mümkinəyi şamil ve huruf-ı heca sırasıyla mürettebdir”. Yəni, adı çəkilmiş əsərdə millətlər, peyğəmbərlər, xəlifələr, səhabələr, tabiilər, hədis alimləri, padişahlar, əmirilər, həkimlər, tarixçilər, səyyahlar, hüner sahibləri, əsatirlərin qəhrəmanları və nəhayət Şərqi və Qərbi, Qədim və Yeni dövr məşhurları və onların əsərləri tarixi aspektdən, qitələr, dövlətlər, dənizlər, boğazlar, adalar, dağlar, çaylar, göllər, dərələr, iri qəsəbələr, onların mövqeləri, ölçüləri, tarixi əhəmiyyəti, əhalisinin sayı, iqtisadiyyatı coğrafi baxımdan açıqlanır.

“Qamusül-elam”ın yazılışında istifadə olunan ədəbiyyata gəlinə, həmin siyahının bir qismi Agah Sirri Levendin monoqrafiyasında öz əksini tapmışdır. Belə ki, həmin monoqrafiyada verilən məlumata görə, Sami 84 qaynaqdan istifadə etmişdir [1, s.85]. Agah Sirri Levend bunların bəzilərinin adlarını da sadalamışdır. Onların adları orijinal şəkildə belədir :

Qərb mənbələrindən: Bouillet, “Dictionnaire universel d’histoire et de geographie”, Vivien de st. Martin, “Nouveau dictionnaire de geographie universelle”; Alfred Dantes, “Dictionnaire biographique et bibliographique; Gr. Vapereau, “Dictionnaire universel des contemporains”, “Dictionnaire biographique pittoresque; D’Herbellot, “Bibliothèque Orientale”; Thomas William Beale, “The Oriental Biographical Dictionary”; De Rossi, “Dizionario storico dei autori arabi i piu celebri e delle loro opere.”

Şərq ədəbiyyatı silsiləsindən: Edirneli Nəzmi, “Səfinətüş-şüara”; Qədri Çələbinin türk dilində yazılmış “Təzkirətüş-şüara” əsəri; Xarəzmşahın fars dilində yazılmış “Təzkirətüş-şüara”;

Yohanes Qutenberq Universitetin doktoru, alman tədqiqatçısı Julian Rentzch bu siyahını artıraraq Xətib Bağdadının “Bağdad tarixi”, İbn Əsakirin “Dəməşq tarixi”, coğrafiya müəllifləri arasında İstahrinin, İbn Havkalın, Müqəddəsinin, Bəkrinin, Biruninin, İdrisinin və Əbul Fədanın əsərlərini, “Səyahətnamələr” arasında İbn Bətütənin, İbn Cəbirin, avtobiografik əsər müəllifləri içərisində İbn Əsirin, İbn Həcər Əskəlaninin, Yusuf Kurtubinin, Yaqut Həməvinin, Əbu Nəim İsfahaninin və Səalibinin adlarını çəkir. Alim həmçinin alman şərqşünası Ferdinand Vüstenfeldinin 1866 -1873-cü illər arası nəşr olunan 8 cildlik əsərini də bu siyahıya aid olduğunu xüsusi qeyd edir [2, s.13].

Qeyd etmək vacibdir ki, Şəmsəddin Samidən öncə də bu tərz kitablar yazılmağa cəhd edilmişdir. Bunlardan XIX əsrin II yarısında Əli Suavi tərəfindən yazılmış və İslam dünyasına həsr olunmuş “Qamus əl-ulum vəl-mərifət”(1870), Əhməd Rifatın “Lüğəti-tarixiyyə və coğrafiyyə” (1882/1883) adlı əsərləri qeyd etmək olar [3, s.417]. “Qamusül-elam”ın bu əsərlərdən fərqi daha əhatəli və dövrün tələbinə uyğun olması idi. İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı da olduqca rəngarəng və müxtəlifdir. “İfadəyi-məram”da qeyd edildiyi kimi, müəllif bu kitabın tərtibində həm Şərq həm də Qərb ədəbiyyatından geniş istifadə etmişdir. Onların kitab tərtibatı qaydalarını öz əsərinə tətbiq etmişdir. Məhz bütün bunlara görə “Qamusül-Elam” lüğətini digər lüğətlərdən tam fərqləndirərək onu Türk dünyasının ilk ensiklopediyası adlandırmışlar.

Lüğətdə yer almış alimlərimiz.

Qeyd etmək vacibdir ki, bu əsərdə Azərbaycan alim və müəlliflərinə kifayət qədər yer ayrılmışdır. Burada Təbriz, Xoy, Sührəvərd, Ərdəbil, Gəncə, o cümlədən Qarabağ, Şirvan bölgələrindən olan şair və ədiblərin adları sadalanmışdır.

Həmin alimlər haqqında olan məlumatları araşdıraraq bu qənaətə gəldik ki, Şəmsəddin Sami burada Azərbaycan alimlərinin adlarını sadalamaqla kifayətlənməmiş, onların həyat və yaradıcılığı ilə bağlı orijinal fikirlər də söyləmişdir. Bu fikirlərin bəziləri səthi verilmiş və ya yalnız alimlərin adları göstərilmişdir. Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, adları çəkilən elə alimlər də var ki, onlarla bağlı məlumatlar tamamilə səhvdir. Bu da ona dəlalət edir ki, Şəmsəddin Saminin zamanında mövcud olan mənbələr çox sadə və bəsit olmuşdur. Yəni, müəllif bu məlumatları yazarkən geniş mənbələrdən istifadə edə bilməmişdir. Lakin demək vacibdir ki, bu məlumatlar kifayətləndirici olmasa da, ilk mənbə kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, bir çox ədib, alim və şairlərin adları mədəniyyət tariximizin səhifələrindən pozulmaq təhlükəsindən qurtarmışdır.

Tədqiqatımızda həmin alimləri aşağıdakı qaydada qruplaşdırdıq:

1. Lüğətdə adı qeyd olunan, lakin tərəfimizdən heç bir məlumat əldə edə bilmədiyimiz şair, ədib və alimlər.

Heç bir məlumat əldə edə bilmədiyimiz şəxsiyyətlər:

Əbu Məhəmməd Təbrizi, Qarabağlı Süleyman Paşa və Samia.

Müəllif özü onlar haqqında aşağıdakı məlumatı vermişdir:

Əbu Məhəmməd Təbrizli, Saminin yazdığına əsasən, tarixçidir.—512-ci ildə vəfat etmişdir.Samia (Bayram bek) İran şairidir və türk tayfalarındandır. Təbrizlidir.

Qarabağlı Süleyman Paşa haqqında Sami yazmışdır ki, müəllif Sultan Osman xan Səlis və Mustafa xan Səlis dövrlərində üç dəfə paşa rütbəsinə ucalmışdı. 1168-ci ildə Ağ dənizdə düşmən gəmilərindən bəzi qənimətlər əldə etdiyinə görə 1169-cu ildə rütbəli vəzifə ilə təltif olunmuşdur. 1170-ci ildə həmin vəzifədən uzaqlaşmışdır.1171-ci ildə Gül Əhməd Paşazadə Əli Paşanın hüzuruna gəlmişdi. 1176-cı ildə Sınık Mustafa paşa ilə görüşmək nəsb olmuş və 1177-ci ildə həmişəlik olaraq məmləkəti olan Qarabağa qayıtmış və orada da vəfat etmişdir.

2.Şəmsəddin Sami tərəfindən məlumatı səthi verilmiş müəlliflər. Bura daxil olan şair və ədiblərin sayı qırxa yaxındır. Biz yalnız onların bəziləri haqqında məlumat verəcəyik:

- **Əflaki** haqqında olan məlumatlar Saminin məlumatları ilə eynidir. Əflaki zarafatçıl, hazırcavablığı ilə seçilən, məzəli və xoş rəftarlı bir şair idi [4,s.2]. Təbriz şairlərindən idi [5,s.137]. Əsərlərini farsca yazırmış.

- **İman** təbrizlidir. Sami onun yalnız Təbrizdən olmasını yazmışdı. Mənbələrdə bu məlumat özünü doğruldur [5,s.175]. Məhəmməd Təbriyyətin onun Molla Mömin və Molla Möhsun Feyzin şagirdlərindən olduğunu və İman təxəllüsünü də ondan aldığını öz əsərində yazmışdır. Böyük biliyə malik olan şair təsəvvüf təriqətinə böyük həvəs bəsləmişdir [4,s.171]. Əsərləri fars dilində idi.

- **Baqir Təbrizi** – Sami onun yalnız Təbrizdən olmasını qeyd etmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində məlum olur ki, Qazizadə Mirzə Qazi Zeynalabdin Təbrizinin nəvəsi idi. Əllamə Bozorg Ağa Hüseyn Xansarinin yanında dərs almışdır. Mirzə Baqir İsfahan sakini idi və oradakı Qütbüyyə mədrəsəsinin müəllimi olmuşdur. Eyni zamanda, onun səlahiyyətlərindən biri şəhərdə əhali arasında buğda və ətin bölgüsü idi. Bu səlahiyyət ona babasından miras qalmışdır. Şair hicri - qəməri XI əsr şairlərindən idi [6,s.40-44;7,I c.,s.224;8,IIc.,s.74-75;9,s.38]. Əsərləri fars dilində idi [5,s.36].

- **Baqi Təbrizli.** Saminin lüğətindən məlum olduğu kimi, Mirzə Əbdülbaqi Azərbaycanın məşhur alimlərindəndir. Hətta İraq alimləri onu öz dövrünün dahisi hesab edirdilər. “əl-Xəttatin” təzkirəsində onun haqqında deyilir: “*Mövlanə müxtəlif elm və fənlərdə, o cümlədən fəlsəfə, riyaziyyat, ədəbiyyat, ərəb dilçiliyi və digər sahələrdə öz dövrünün məşhur şəxsiyyətlərindən olmuş və rəvan şeir təbi var idi. “Baqi” təxəllüsü idi. O,Sami yazdığı kimi, həqiqətən süls xəttini yazmaqda digər xətt ustalarından üstün idi. Nəstəliq xəttini də yaxşı yazardı*”. “Həft iqlim” əsərində Baqinin Mirzəcənin şagirdlərindən olduğu qeyd olunur [4,s.193]. Əsərləri fars dilində idi [5,s.37].

Nəsrəbadinin təzkirəsində deyilir ki, I Şah Abbas İsfahanda Came Abbasi məscidini tikdirəndə (hicri qəməri 1020/1611) onun kitabələrini yazmaq üçün Mövlananı Bağdaddan gətirməkdən ötrü Məhəmməd Hüseyn Çələbini onun yanına göndərmişdir. Seyid Əbdülbaqi isə bu dəvəti qəbul etməmiş, İsfahana getməmişdir. Şah Abbas Bağdadı işğal etdikdən sonra onu İsfahana aparıb kitabələri ona yazdırmışdır. “Riyazül-üləma” əsərində qeyd edilirdi ki, o, şah Abbasın dövründə yaşamış, tarixi hadisələri dərinləndirən bilmişdir. Onun əsərlərindən “Nəhcül-bəlağə” əsərinə fars dilində yazılmış şərh, Qurana təfsir və eləcə də “əs-Səhifə əl-kamilə əs-səccadiyyə” əsərinə yazılmış müfəssəl şərh məlumdur. Mövlanə Əbdülbaqi Seyid Ağa Mirzə İbrahim Həmədani ilə arasında dostluq münasibətləri olmuşdur. Əbdülbaqi bəzi irfani və dərin mənalı qəsidə və rubailər qoşardı.1039/1629-cu ildə vəfat etmişdir. Onun ən yaxşı xətt ilə yazdığı qəsidələrdən biri İranda Milli Şura Məclisi kitabxanasındadır. Yazılma tarixi 1036 (1626) [6,s.75-77].

Mövlanə Baqi 1039- hicri qəməri “1008” şəmsi vəfat etmişdir. “Təzkireyi-şuar”da onun müəllimi Əlabek Təbrizi kimi qeyd olunub. Alim təvazökar bir insan idi. Kümbəzləri

bəziyərək yazırmış: “*Mənim xəttim ona gözəllik gətirmir*” [10,s.77;4,s.193;11,IIIc.,s.243; 12,II c.,s.2254; 8,IIc.,s.76-80].

- **Bəxti** haqqında Sami yalnız onun Təbrizi olmasını qeyd etmişdir. Əldə olan mənbələrdən bəlli olur ki, Bəxti ədibin ləqəbidir. O, “Məktəbi-vüqu” adlı tədris müəssəsinin əsasını qoymuşdur. Sami yazdığı kimi, həqiqətən müəllif 1015 hicri qəməri “985” şəmsi Şiraza gəlib. Səbəbi isə yuxarıda adı çəkilən məktəbdə işləmək idi. Müəllifin şeirlər müntəxabatında o haqda məlumat var [7,s.Ic.,s.82;8,IIc.,81-82]. Əsərləri farsca idi [5,s.46].

- **Bədii** həqiqətən Təbriz şairlərindən olub [13,s.1258] və Təbrizin VIII (XIV) əsr söz ustalarındandır. O, Əbdülvase Çələbinin üslubunu davam etdirmişdir [6,s.43;11,IIIc.,s.229;7,Ic.,s.222]. Məazi Təbrizi Bədi haqqında demişdir:

*Dərya fikrim qarşısında dəniz daşıb, dalğalanır,
Çox əcəbdir, bir damcı su ümmanlara loğalanır.
Mirvarilər qarşısında saxsı muncuqlara oxşar,
Sənətkarlığım önündə hər kim qürrələnib, coşar* [6,s.43].

“Təzkireyi şuaraye-Azərbaycan”da qeyd edildiyi kimi, Doktor Məşkur öz “Kitabə tarixi Təbriz” əsərində müəllif haqqında yazır: “*Onun adı Manuçoğhrdir və o, Kəmal Xacəndinin şagirdlərindən olub. Orada verilən məlumata görə, müəllif 796 hicridə atası ilə Rum şəhərinə ticarət məqsədi ilə getmiş və orada “Hacətnamə” adlı əsərini yazmışdır*” [14,Ic.,s.82-83]. Əsərləri farsca idi [5,s.41].

- **Bəyani** Sami qeyd etdiyi kimi, Təbrizdəndir. O, gəncliyində qızıldan məftil düzəldir, kağızdan şəkil kəsir və rəssamlıq edərdi [10,s.43;7,Ic.,s.247].

“Təzkireyi-şuaraye-Azərbaycan”da verilən məlumata görə, ədib Nəqdi bəyin oğludur və hicri qəməri XI əsr şairlərindən olmuşdur. Nəstəliq xəttini qəşəng bilirdi. Yazda katibliklə, qışda ticarət və dərziliklə məşğul idi [8,IIc.,s.99-100]. Əsərləri farscadır [5,s.43].

- **Cəfəri** - Təbriz seyyidlərindəndir. Cəfərinin doğum yeri Savə şəhəridir. Sami özü də əsərində yazmışdır ki, əslən savəli olan bu müəllif Təbrizdə yaşayıb yaratmışdır. O, şairlərin və söz ustalarının maraqlı, şənlik gətirən şeirlərini oxuyar, məclislərdə məzəli, incə sözlər danışar və şeirlər deyərdi.[4,s.410]. Tam adı Mir Məhəmməd Cəfərdir.

Mənbədə onun çəkməçi olması göstərilir. X əsr hicri şairlərdən idi. Çox zəkali və ağıllı idi. Şeirlərini Cəfəri təxəllüsü ilə yazırdı. Bir məlumata görə də, onun Mir Cənuni Qəndhari ilə münafiqəsi olub. Cənuni Qəndhari öz səliqəsizliyi ilə seçilirdi. Nəticədə Cəfər, Qəndhari haqqında tənqidi şeir yazmış və burada onun zahiri görünüşü, səliqəsizliyi və pintiliyinə bir necə beytlə işarə etmişdir[4,Ic.,s.410;7,Ic.,s.143].

Əsərləri farsca idi [5,s.450].

- **Hicab** Nadirşah dövründə yaşayan söz ustalarındandır. O, Sami qeyd etdiyi kimi, İsfahanın Abbasabad məhəlləsində yaşamışdır və həqiqətən Nadirşah dövründə vəfat etmişdir. Beləliklə, müəllifin tam adı Seyyid Mirzə Əbu Turab Təbrizidir. XII əsrin şairlərindən idi. Bilikli alim və şair olub. Onun evi İsfahanda olduğu üçün şeirləri də orada daha məşhur idi [4,s.392;7,Ic.,s.311].

-**Razi** Təbrizlinin tam adı Məhəmməd Rzadır. Zərgərliklə məşğul olub. XI əsr şairlərindən idi. İsfahanın Abbasabad məhəlləsindən idi. Sami onun haqqında çox səthi məlumat verərək, onun iki dəfə Hindistana səyyahət etməsini yazmışdır. Mənbələrdən məlumdur ki, Razi həqiqətən iki dəfə Hindistana səyahət etmişdir. Müəllifin şeirləri gözəl və məlahətlidir. “Sübhü Gülşən” əsərlərinin müəllifi onu Razi təxəllüsü ilə tanıdıb. Orta əsr tanınmış türk səyyahı Övliya Çələbi h.1050-ci (şəmsi 1019) ildə Təbrizdə olmuş və oranın

78 məşhur insanının adlarını sadalayaraq Razi Təbrizini də qeyd etmişdir [4,s.270;8,İc.,s.244].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Şəmsəddin Sami tərəfindən verilən məlumatlar ilkin mənbə kimi böyük əhəmiyyət kəsb etsə də, müasir dövrdə yeni mənbələrin mövcudluğu şəraitində yeni tədqiqatlar aparılmış və yuxarıda adı çəkilən müəlliflər haqqında daha geniş bilgilər əldə edilmişdir. Tədqiqat zamanı Əmin Əhməd Razinin “Təzkireyi-həft iq-lim” əsəri, Lütfəli bəy Azər Bəkdilinin “Təzkireyi-Atəşgədə” əsəri, Məhəmmədəli Tərbiyətin əsəri olan “Danışməndane-Azərbaycan”, Aybəniz Rəhimovanın “Qulam Məmmədli təzkirəsi” adlı əsəri və bu kimi digər əsərlərdən geniş istifadə edilmişdir.

- **Zühuri** adı ilə Təbrizdə iki şəxs məlumdur:

Birincisi X əsrdə öz zamanəsinin istedadlı şəxsiyyətlərindən idi. Sadiq Əfşar onunla tanış olduqdan sonra Zühuri haqqında söyləmişdir ki, Zühuri mülayim, yumşaq və dərdsiz insan təsuratını bağışlayırdı. Müəllif h1010-cu ilədək yaşayıb [6, s.311-312].

Digər **Zühuri** - Hacı Əli Əttar Təbrizi-XIII əsr şairlərindən olub və onun təzkirələri bizə çatmayıb [6, s.412]. Yaradıcılığı fars dilində idi [5,s.155].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Şəmsəddin Sami tərəfindən verilən məlumatlar ilkin mənbə kimi böyük əhəmiyyət kəsb etsə də, müasir dövrdə yeni mənbələrin mövcudluğu şəraitində yeni tədqiqatlar aparılmış və yuxarıda adı çəkilən müəlliflər haqqında daha geniş bilgilər əldə edilmişdir. Tədqiqat zamanı Əmin Əhməd Razinin “Təzkireyi-həft iq-lim” əsəri, Pənah Makulinin “Ədəbi məlumat cədvəli”, Məhəmmədəli Tərbiyətin əsəri olan “Danışməndane-Azərbaycan”, Aybəniz Rəhimovanın “Qulam Məmmədli təzkirəsi” adlı əsəri, və bu kimi digər əsərlərdən geniş istifadə edilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Agah Sirri Levand / Şəmsəddin Sami. Ankara Üniversitesi Basımevi . Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, 1969, 211s.
2. Dr. Phil.habil. Julian Rentzsc // İn Memory of Sami Frasherı, 4th international conference on language and literature (Uluslararası Dil ve Edebiyat konferansı) (Bildiri kitabı Hena e Plote Beder University – Tirana /Albaniya, 2015, 14 s.
3. İslam Ansiklopedisi. İslam Alemleri Tarih, Coğrafiya, Etnoqrafiya və Biyografiya Luğati. 11 cilt. -İstanbul, Milli Eğitim Basımevi , 1970, 799 s.
4. Şahzadə, N.M.Q. Təbriz darussəltənəsinin tarixi, coğrafiyası və görkəmli şəxsləri / N.M.Q. Şahzadə. Bakı: Elm, 2019, 566 s.
5. Makuli,P.Ə. Ədəbi məlumat cədvəli (On məşhur Şərq mənbəyi əsasında) / P.Ə.Makuli. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1962, 576 s.
6. Tərbiyət, M.S. Danışməndani – Azərbaycan / M.S.Tərbiyət. Bakı:- Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1987, 434 s.
7. دولت آبادی، عزیز، سخنوران آذربایجان ج ۱، تبریز ۱۳۷۷، ص ۵۳۸.
8. دیهیم ، محمد تذکره شعرای آذربایجان (تاریخ زندگی و آثار) جلد دوم. تبریز، چاپ آذربادگا ص ۸۱۰۱۳۶۷.
9. محمد محمد علی بن ابی طالب حزین لا هیجی. تذکره المعاصرین. ج ۱، ۱۱۰۳ - ۱۱۷۰، ص ۴۲۸.
10. Şükürova,J.S. Əziz Dövlətabadının “Süxanvəranı – Azərbaycan” təzkirəsi və Azərbaycan ədəbiyyatı (Monoqrafiya). / J.S. Şükürova. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 152 s.

11. امين احمد رازى، تذکره هفت اقلیم. جلد سوم ، سروش، تهران ، - ۱۳۷۸ص.۱۴۴۶ - ۱۸۲۹
12. دولت آبادی، عزیز، سخنوران آذربایجان ج ۲، تبریز، ۱۳۷۷، ص ۵۳۹-۱۱۱۵
13. Sami,Ş. Kamusül - Elam / Ş.Sami. 2 cilt. - İstanbul: Mihran, 1899, 3204 – 4000 s
14. دیهیم ، محمد تذکره شعرای آذربایجان (تاریخ زندگی و آثار) جلد اول. تبریز، چاپ آذربادگان ص ۷۶۴، ۱۳۶۷،

Rəna İskenderli

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ УЧЕНЫХ В СЛОВАРЕ “КАМУСУЛЬ – ЭЛАМ” ШЕМСЕДДИНА САМИ

Автор албанского происхождения Шемседдин Сами (1857 - 1904), несмотря на малопрожитую жизнь, сыграл важную роль в культурно-литературной жизни Турции. «Камусуль – Элам» - это один из его важнейших трудов, который состоит из шести томов.

Словарь, включающий в себя исторические, географические сведения и личные имена, был признан первой энциклопедией в Турции. Таким образом, этот шеститомный словарь, написанный в конце 20-го века в период нехватки библиографических изданий и трудов, имел важное значение и сыграл огромную роль.

«Камусуль – Элам», как обширный, богатый и сложно-системный первоисточник, был предоставлен для использования учёным-литературоведам, исследователям, а также широкому кругу читателей.

Словарь был составлен в алфавитном порядке, что облегчает поиск запросов и способствует его всестороннему изучению. Общий объём шеститомной энциклопедии составляет 4830 страниц.

В начале текста к первому тому в традиционном и общепринятом порядке со стороны автора был дан «Ифадеи – Марам», а также «Ихтарат» с заметками по использованию текста.

Ключевые слова: *Сами, ученый, словарь, средневековье, литература.*

Rana Iskenderli

COMPARATIVE ANALYSIS OF AZERBAIJANI SCIENTISTS IN THE DICTIONARY “KAMUSUL – ELAM” SHAMSEDDIN SAMI

Summary

The author of the Albanian origin Shemseddin Sami (1857 - 1904), despite the little – lived life, played an important role in the cultural and literary life of Turkey. "Kamusul – Elam" is one of his most important works, which includes six volumes.

The dictionary, which includes historical, geographical and personal names, has been recognized as the first encyclopedia in Turkey. Thus, this six-volume dictionary, written at the end of the 20th century during a period of shortage of biblical publications and works, had an important and huge role.

The work as an extensive, rich and complex – system primary source was provided to the use of literary scholars, researchers, as well as a wide range of readers.

İskəndərli Rəna. Şəmsəddin Saminin “Qamusül – elam” lüğətindəki azərbaycanlı alimlər haqqında müqayisəli təhlil //Elmi əsərlər,2022,1(14),yanvar-iyun,s.42-48.

The dictionary was compiled in alphabetical order, which in turn facilitates the search for queries and contributes to its comprehensive study. The total volume of the six-volume encyclopedia is 4830 pages.

In the first volume, the author gave the "Ifadei – Maram" and "Ikhtarat" at the beginning of the text in the traditional and generally accepted order, where notes on the use of the text are given.

Key words: *Sami, scholarly, dictionary, medieval, literature*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 01.03.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 12.04.2022

*Filologiya elmləri doktoru Paşa Kərimov tərəfindən
çapa tövsiyə olunmuşdur.*